

DESPRE MISTERUL CRUCILOR CU SEMILUNĂ

Într-un articol publicat în ziarul *Obiectiv de Tulcea*, în luna ianuarie 2015, dl. Nicolae Ariton, cu apetența binecunoscută pentru *mistere* locale, aducea în discuție prezența stranie a crucilor cu semilună pe acoperișurile bisericilor tulcene Sf. Gheorghe (Bulgărească) și Schimbarea la Față (Rusească). Nu cu multă vreme în urmă, la un ceai, discutând cu dl. Ariton diverse istorii, mai mult sau mai puțin misterioase, am aflat că *misterul* crucilor tulcene cu semilună încă nu fusese dezlegat.

Recunosc, la momentul ceaiului, eu nu citisem articolul d-lui Ariton, astfel că am intrat cu ușurință în jocul misterului, dându-mi cu părerea de unde ar putea să provină simbolul și cam în ce împrejurări să fi ajuns pe turele celor două biserici. Și astfel, de la un ceai, povestea crucii cu semilună a ajuns subiectul unei investigații istorice a cărei menire este cea de a face lumină în acest mister local.

Când am început a căuta explicația acestui simbol, neobișnuit în spațiul românesc, am aflat că dl. Ariton făcuse o investigație proprie pe marginea acestui subiect, ba chiar a ajuns foarte aproape de adevăr. S-a ferit să facă acel ultim pas către aflarea adevărului întreg, nu din neștiință sau din neputință, ci pentru că altfel, odată dezvăluit, misterul nu ar mai fi fost mister. Or, dl. Ariton obișnuiește a-și provoca cititorii, atrăgându-i în acest joc al misterului, lasat, de multe ori, nedelegat, tocmai pentru a-i spori atracția.

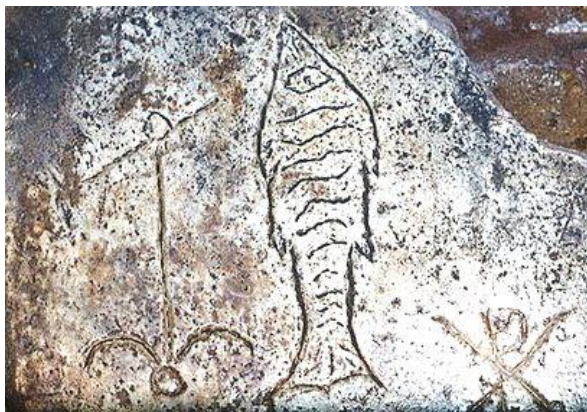
Luând povestea d-lui Ariton, începută la un ceai, ca pe o provocare aruncată istoricului, am pornit investigația cu propriile mele arme.

Întrebarea care se pune din capul locului este de ce apare acest simbol numai în Dobrogea, provincie otomană până în secolul al XIX-lea? Au vrut oare cei care au ridicat lăcașele de cult mai sus amintite, la fel ca și în cazul altor biserici din Dobrogea, să câștige astfel bunăvoința autorităților turcești, îmbinând un simbol creștin cu unul otoman? Ori au fost ridicate crucile cu semilună după ce stăpânirea otomană în Dobrogea s-a sfârșit, creștinii dobrogeni celebrând astfel victoria împotriva islamului?

„Misterul” acestui simbol al crucii cu semilună provine dintr-o falsă dilemă istorică. Există cel puțin trei explicații ale crucii peste semilună și nici una dintre ele nu are vreo legătură cu stăpânirea otomană în Dobrogea. Astfel, încă din capul locului, trebuie să separăm simbolistica de istoria regiunii noastre.

Prima explicație ar fi cea a crucii-ancoră, ipoteza susținută, din câte am înțeles, de părintele Felix Lucian Neculai. Este ipoteza pe care o resping categoric, din două motive: primul - asemănarea dintre crucea ancoră și crucea cu semilună este forțată, după cum se poate vedea în reprezentarea de mai jos (img. 1); al doilea, imaginea crucii - ancoră se regăsește mai degrabă în simbolistica romano-catolică, în spațiul est european fiind aproape necunoscută.

Img. 1 Crucea - ancoră, catacombele Romei
catacombele Romei

Originea acestei reprezentări este următoarea: în jurul anului 100 d.H., împăratul Traian I-a exilat pe cel de-al patrulea papă, Sf. Clement (88-99), în Crimeea. Când împăratul a fost înștiințat că papa începuse a converti populația locală, a dat ordin ca acesta să fie omorât. Astfel, papa a fost legat de o ancoră și înecat în apele mării.¹ Martiriul Sf. Clement a devenit simbolul bisericii romane persecutate.² Numeroase reprezentări ale crucii - ancoră, precum cea din imaginea de mai jos (img. 2) au fost descoperite în catacombele Romei.

Img. 2 Crucea - ancoră. Piatră de mormânt,
Catacombele Domitilia, Roma

După creștinarea francilor, imaginea simbol a crucii-ancoră a început a fi reprezentată pe monedele și sigiliile regilor Merovingieni (img. 3), însă ea nu a depășit niciodată spațiul Occidental, iar în nici un caz nu a a fost ridicată pe turllele bisericilor.

Img. 3 Cruce-ancoră. Monedă merovingiană

¹ Clement of Rome, St. Cross, F. L. (ed.), *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, New York: Oxford University Press, 2005

² Charles A. Kennedy, Early Christians and the Anchor, *Biblical Archaeologist* 38, S-D 1975, pp. 115-124, <http://www.christianitytoday.com/history/2008/august/what-is-origin-of-anchor-as-christian-symbol-and-why-do-we.html>

A doua explicație a prezenței crucilor cu semilună în Dobrogea ar fi cea a compromisului făcut de autoritățile otomane pentru a elibera autorizația de construire a bisericilor. Într-un articol publicat în ziarul *Lumina*, în luna iulie 2009, dl. Alexandru Chituță susține faptul că în firmanul sultanului Ahmed (!), aflat în copie la episcopia Tulcii, prin care se aproba construirea bisericii Schimbarea la Față, se regăsește o condiție a autorităților turcești, aceea de a se pune semiluna la baza crucii.³ Trecând peste amatorismul articolului, resping și această ipoteză, la fel de categoric.

În primul rând, o astfel de condiție într-un firman al sultanului ar fi de-a dreptul absurdă, în cazul în care ea ar exista, pentru că atunci regula s-ar fi aplicat și altor biserici din cuprinsul Imperiului, ori măcar celor construite în aceeași perioadă. lucru care nu s-a întâmplat. În al doilea rând, în teritoriile stăpânite de turci, bisericile creștine erau obligate să se supună unor interdicții foarte stricte, precum cea de a avea clopote, de a construi turlle mai înalte decât moscheile sau de a expune simbolul crucii la exterior. Dacă în cazul turllelor s-au mai făcut excepții, în cazul clopotelor (al căror sunet putea îndemna la revoltă) sau în cazul crucilor, interdicția s-a aplicat cu strictețe. Așadar, crucile cu semilună nu au putut în nici un caz fi ridicate pe vremea stăpânirii turcești, ci, abia după ce Dobrogea a revenit între granițele României, în 1878.

În fine, a treia ipoteză, cea mai aproape de adevăr, este cea a ridicării crucilor cu semilună după încetarea stăpânirii turcești în Dobrogea, pentru a celebra astfel victoria crucii împotriva semilunii. Este cea mai aproape de adevăr pentru că, într-adevăr, crucile au fost ridicate după 1878 și, în același timp, pentru că această explicație își află susținerea într-o tradiție rusească, despre care vom vorbi în rândurile de mai jos.

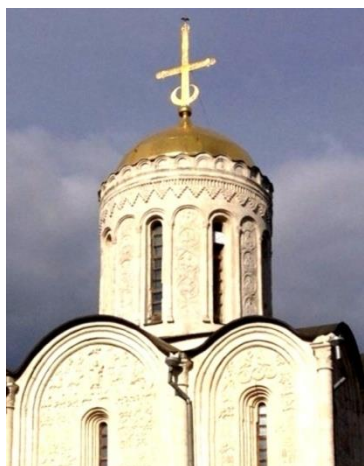
Simbolul crucilor cu semilună este foarte răspândit în spațiul slav răsăritean, așadar, el nu se regăsește doar în Dobrogea și nu este în esență un *mister tulcean*, așa cum stimatul meu prieten Nicolae Ariton a făcut să pară. Nu întâmplător, dintre toate bisericile tulcene, simbolul crucii cu semilună se regăsește doar pe biserica bulgărească și pe cea rusească, care, după cum arăta dl. Ariton, intrau în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sub jurisdicția religioasă a Moscovei.

Biserica ortodoxă rusă susține faptul că originea acestui simbol, al crucii cu semilună, ar trebui căutată în secolul al XVI-lea, atunci când țarul Ivan cel Groaznic, după cucerirea Kazanului, ar fi dispus ridicarea a două biserici la Kremlin, pe a căror turlă a fost așezată crucea peste semilună, marcând simbolic victoria creștinismului împotriva islamului.⁴ Explicația ar părea credibilă, dacă nu ar fi contrazisă de faptul că acest simbol se regăsește în Rusia cu mult înainte de secolul al XVI-lea, fie în reprezentări iconografice, fie pe turllele unor biserici construite cu mult înainte de victoria lui Ivan cel Groaznic împotriva tătarilor: Biserica Sfântului Acoperământ (Pokrova) de pe râul Nerl (1165),

³ Alexandru Chituță, *Cea mai veche biserică din Tulcea*, ziarul *Lumina*, 16 iulie 2009

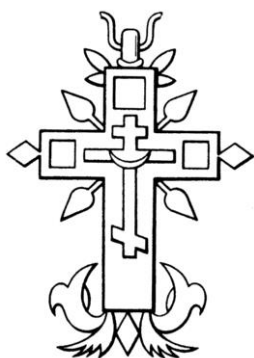
⁴ Biserica ortodoxă rusă, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 17: 4. 1993. „În cele din urmă, rușii, sub conducerea lui Ivan cel Groaznic, i-au învins pe tătari, în 1552 și au restabilit autoritatea rusească. Pentru a celebra această victorie, țarul a construit două biserici în Kremlinul Moscovei, iar pe turllele acestora a poruncit să fie reprezentată crucea ortodoxă deasupra unei semiluni, simbol al victoriei împotriva păgânilor”.

catedrala Sfântul Dimitrie din Vladimir (1191) și Catedrala Adormirea Maicii Domnului din Staraya Ladoga (sfârșitul secolului al XII-lea).

Img. 4: Catedrala Sfântul Dimitrie din Vladimir

Mai mult, în alte reprezentări iconografice din spațiul rusesc, semiluna nu este situată sub cruce, ci chiar în centrul crucii (imag. 5), ba chiar deasupra crucii (img. 6), ceea ce face ca explicația victoriei crucii asupra semilunii să nu mai stea în picioare.

Img. 5 Semiluna în centrul crucii - reproducere după reprezentări iconografice (sec. XII)

Img. 6 Semiluna deasupra crucii

- pictură murală (sec. XIII)

Cu siguranță, crucile cu semilună nu au vreo legătură nici cu Ivan cel Groaznic, nici cu islamul. Semiluna era unul dintre simbolurile statului bizantin, iar legătura dintre acest simbol și Constantinopol trebuie căutată cu mult înainte de ridicarea acestui oraș, de către împăratul Constantin cel Mare.

Semiluna era simbolul cetății Byzantion, care avea ca protectoare pe Artemis, zeița naturii și a vânătorii. Pentru că cetatea a fost ridicată la răscrucea celor mai importante drumuri, care legau Europa

de Asia, în reprezentările grafice, pe lângă chipul Artemisei, apar o semilună și o stea în șase colțuri, simbolurile zeiței Hecate⁵, cea care proteja răscrucile (img 7).

Img. 7 Piatră de hotar din perioada romană, reprezentând pe zeița Hecate, protectoarea răscrucilor

Conform tradiției, steaua și semiluna au devenit oficial simboluri ale cetății Byzantion după victoria din anul 340 î.H., împotriva regelui Macedoniei Filip al II-lea. Profitând de întunericul nopții, regele ar fi încercat un atac prin surprindere. În momentul în care trupele sale s-au apropiat de zidurile cetății, norii s-au risipit, iar o lumină puternică apărută pe cer a zădărnicit planurile atacatorilor. Câinii din cetate au început să latre, alertând garnizoana, care a sunat alarma, atacatorii fiind nevoiți să fugă. Locuitorii au pus lumina salvatoare și lătratul câinilor pe seama zeiței Hecate, care obișnuia a umbla pe la răspântii cu o făclie aprinsă și o pereche de câini. În cinstea Hecatei, a fost ridicată pe malurile Bosforului o statuie, *Hecate Lampadephorus* (purtătoarea de lumină).⁶ Semiluna și steaua în 6 colțuri, simbolurile zeiței Hecate, au început a fi reprezentate pe monedele (img. 8) și pe stindardele cetății Byzantion.

Ridicat pe ruinele vechii cetăți Byzantion, în anul 324, Constantinopolul a păstrat steagul cu semilună, steaua în șase colțuri fiind înlocuită, în timp, cu cea în opt colțuri, simbolul Fecioarei Maria.

Img. 8 Monedă din anticul Byzantion

⁵ Hesiod spune că Hecate a fost fiica lui Perseu și a Asteriei, o zeiță-stea, soră cu Leto, mama Artemisei și a lui Apollo. Bunica celor 3 veri, Hecate, Artemisa și Apollo era Phoebe, personificarea lunii. Hesiod, *Teogonia*, 404, *Imn către Hecate*, <http://www.theoi.com/Text/HesiodTheogony.html>.

⁶ William Gordon Holmes, *The Age of Justinian and Theodora*, 2003, p 5-6. Tradiția a fost păstrată în scrierile lui Hesychius din Milet, care a trăit pe vremea împăratului Iustinian I și a fost preluată, fragmentar, de Photius, în secolul al IX-lea și de lexicograful Suidas, în secolul al X-lea. În secolele XI-XII, tradiția este reluată de Ștefan din Byzantium și Eustathius de Thessalonic.

Semiluna și steaua în opt colțuri pe fond purpuriu (culoarea purpuri imperiale) vor deveni emblema și stindardul oficial al Bizanțului. Cele două simboluri se regăsesc, de asemenea, pe stindardele personale ale celor mai importante familii imperiale, până în secolul al VII-lea. Împăratul Heraclios (610 - 641), a înlocuit steaua cu o cruce, în amintirea victoriei împotriva perșilor, în urma căreia a recuperat Sfânta Cruce a Mântuitorului și a readus-o la Ierusalim (628). Dacă steagul Bizanțului a rămas același până la cucerirea otomană⁷, în secolul al XV-lea, în schimb, pe stindardele împăraților, pe monede și sigilii, începând cu secolele IX - X, crucea va înlocui definitiv steaua în opt colțuri.

Pe monezile din vremea lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul (958 – 1025) și Constantin al VIII-lea (1025 - 1028), semiluna apare deasupra crucii nimbate, ca simbol al puterii imperiale care coboară de la Iisus Hristos. Reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ, regent al regatului lui Hristos, egal cu Apostolii (*isapostoles*), împăratul este reprezentat în postura lui Hristos, cu o cruce nimbată în spate și ținând în mână o evanghelie (img. 9). Cam în aceeași manieră crucea și semiluna apar reprezentate pe monedele emise de împărații Constantin al IX-lea (1042-1055), Constantin al X-lea (1059-1067) și Romanos al IV-lea (1068 - 1071).⁸

Img. 9 Monedă din timpul împăratului Vasile al II-lea
(976-1025)

Pe timpul domniei împăratului Alexios I Comnenul (1081-1118) avem o primă imagine a crucii peste semilună, iar de aici, această reprezentare a autorității imperiale se va impune în iconografia oficială bizantină.

Cam în aceeași perioadă, acest simbol al puterii imperiale este transferat în spațiul rusesc, în cnezatul Kievului, în contextul tratatelor matrimoniale care, în viziunea împăraților Bizanțului, trebuiau să opună regatului maghiar, aflat în plină ascensiune, un adversar plin de ambiții și resurse, marele cnezat al Kievului. În anul 1046, Anastasia, fiica împăratului Constantin al IX-lea, se căsătorește, la Kiev, cu marele cnez Vsevolod al II-lea. Jumătate de veac mai târziu, în anul 1104, după aproape

⁷ Steagul cu semilună și stea, simbol al puterii imperiale, va fi preluat de sultanul Mehmed al II-lea, după Constantinopolului, în 1453

⁸ <http://www.wildwinds.com/coins/byz/anonymous/.html>

doi ani de negocieri, Irina de Przemysl, nepoata marelui cneaz Sviatoslav de Kiev, lua drumul Constantinopolului pentru a se căsători cu Isaac, fiul mijlociu al împăratului Alexios I Comnenul.

Când Vladimir, fiul lui Vselovod și al Anastasiei a preluat puterea la Kiev, după aproape 20 de ani de lupte, înrudirea cu familia imperială bizantină i-a conferit legitimitatea și susținerea celorlalți conducători locali (prinții rurikizi). Mai mult, Vladimir a adoptat numele de Monomachos, numele de familie al bunicului său, împăratul Constantin al IX-lea al Bizanțului.⁹

Vladimir Monomahul este primul cneaz al Kievului care, în virtutea originii sale bizantine, a folosit în spațiul rus crucea peste semilună, simbolul autorității imperiale, inspirată după sigiliul și monedele bătute de împăratului Alexios I Comnenul (Img. 10).

Img. 10 Monedă din timpul împăratului Alexios I Comnenul (1081-1118)

În orașul întemeiat de Vladimir Monomahul, care avea să îi poarte numele, Vladimir, prima capitală a Rusiei, nepotul său, Vsevolod al III-lea ridica în anul 1191 catedrala închinată Sfântului Dimitrie. Pe turla catedralei, trona crucea cu semilună, suflată în aur, simbolul autorității sale princiare, coborâtoare din împărății Bizanțului (Img. 11).¹⁰

Img. 11 Crucea cu semilună a Catedralei Sf. Dimitrie din Vladimir

⁹ Constantin al IX-lea Monomachos, împărat al Bizanțului între 1042-1055. Era fiul lui Theodosios Monomachos, un personaj important la curtea bizantină, pe timpul împăraților Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea.

¹⁰ O mare parte a crucii originare cu semilună se păstrează încă în incinta catedralei

Transferul puterii imperiale bizantine prin Vladimir Monomachul a căpătat o importanță aproape mistică după căderea Constantinopolului, atunci când Moscova a început a pretinde rolul de centru al lumii creștine - *a treia Romă*. Coroana lui Vladimir Monomahul, despre care tradiția spunea că i-a fost dăruită chiar de bunicul său, împăratul Constantin al IX-lea, a început a fi folosită la ceremoniile de încoronare din 1547, anul încoronării primului *împărat* (țar) al Rusiei, Ivan al III-lea Vasilievici (cel Groaznic). Începând cu secolul al XVIII-lea, ceremonialul încoronării s-a schimbat, coroana fiind înlocuită de o mantie și o diademă. Cu toate acestea, coroana lui Vladimir Monomachul a continuat să reprezinte o parte importantă a ceremonialului de încoronare, fiind purtată pe o pernă ca cel mai important simbol al demnității imperiale¹¹.

Img. 12 Coroana lui Vladimir Monomachul

Și nu întâmplător, țarul Ivan al III-lea, cel care a introdus cultul imperial al Monomahului, Rusiei, a dispus plasarea pe turele bisericilor ridicate de el a crucii cu semilună, simbolul puterii imperiale bizantine, moștenit de Moscova după căderea Bizanțului.

*

Revenind la cele două biserici tulcene și la ceaiul de la care a pornit această investigație istorică, explicația prezenței crucilor cu semilună este mult mai simplă, în contextul celor prezentate anterior. Mai mult, nu are nimic de a face cu cele trei ipoteze prezentate la începutul articolului.

Biserica Schimbarea la Față (Rusească) a fost construită „prin contribuția ortodocșilor din parohie, ucraineni, zaporojeni și se crede că s-a făcut colectă și prin părțile Kievului, ceea ce denotă strânsă legătură dintre credincioșii de aici și cei din Ucraina“.¹² Tot de la Kiev s-au adus, în anul 1870, un chivot și un set de vase sfinte. Și tot de acolo, din cetatea de scaun al lui Vladimir Monomahul a venit, se pare, și imaginea crucii cu semilună, vechiul simbol al autorității imperiale în Bizanț. Biserica a fost terminată în anul 1872, dar crucea cu semilună a fost ridicată pe turlă după 1878, din motivul amintit la începutul articolului.

¹¹ *Regalia of Russian tsars. The crown of Monomakh*, <http://www.kreml.ru/en-US/exhibitions/virtual-exhibition-russkikh-tsarey/shapka-monomakha/>

¹² După spusele Preotului paroh Gheorghe Dăscălescu, Alexandru Chituță, *Cea mai veche biserică din Tulcea*, ziarul Lumina, 16 iulie 2009

În ceea ce privește Biserica Sf. Gheorghe (Bulgărească), explicația prezenței crucilor cu semilună pe nava centrală trebuie căutată, așa cum bine intuia dl. Ariton, în contextul tulburărilor produse de *schisma* bisericii bulgare, din anul 1872.¹³ Biserica Sf. Gheorghe a fost construită între anii 1854 - 1857, crucile treflate cu semilună, de pe nava centrală după 1878, dar înainte de ridicarea turlei. Biserica a fost renovată în 1897, atunci când i s-a adăugat și turla, cu o cruce diferită de cele de trei cruci cu semilună de pe nava centrală. Cu siguranță, cele trei cruci cu semilună au fost înălțate imediat după 1878, în contextul tulburărilor religioase mai sus amintite, ca simbol al legăturilor speciale dintre biserica bulgară, schismatică și excomunicată, și Moscova. Bineînțeles că nu apartenența de Patriarhia de la Constantinopol voiau a arăta bulgarii din Dobrogea, ci tocmai opusul, apropierea de Moscova și de Biserica Ortodoxă a Rusiei.

Investigația noastră se încheie aici (până la o nouă provocare din partea d-lui Ariton), cu speranța că misterul crucilor tucene cu semilună a fost pe deplin elucidat. Chiar dacă au pierdut aura de mister, cele două biserici tucene păstrează importanța simbolică a unei reprezentări în jurul căreia s-a centrat, timp de secole, întreaga ideologie imperială a Bizanțului și Moscovei.

Prof. Mihai TIULIUMEANU –

Colegiul „Anghel Saligny” Tulcea

---

¹³ În ziua de 25 mai 1872, patriarhul Antim al VI-lea al Constantinoplei declară Biserica bulgară schismatică, pe motive că ar contraveni canoanelor. Cauza acestei decizii era lupta bulgarilor pentru recunoașterea autocefaliei bisericii. În septembrie același an, în cadrul Sinodului ecumenic de la Constantinopol, s-a hotărât, pe baza acuzei de „*filetism*”, excomunicarea, ca schismatică, a Bisericii Ortodoxe Bulgare. Abandonată de patriarhia ecumenică, Biserica Bulgare găsește sprijin în Biserica Rusă, care îi va oferi timp de 40 de ani Sf. Mir. Excomunicarea a fost retrasă în 1945, anul în care Biserica Ortodoxă Bulgară devine autocefală, cf. Florin Dobrei, *Implicarea Bisericii Ortodoxe Române în soluționarea conflictului bulgaro-constantinopolitan din anii 1870-1945*.